

SEVERAL CONSIDERATIONS ON THE SETTLEMENTS AND BUILDINGS OF THE DEVELOPED ENEOLITHIC ON ROMANIAN TERRITORY

Ioana Iulia Olaru

Assist. Prof., PhD, G. Enescu University of Arts, Iași

Abstract: The present research will refer to the period of the developed Eneolithic, the second Eneolithic phase. On the territory of Romania, the Eneolithic comes, on the whole, with important changes regarding the progress made by the human communities: a real science of territorial organization will be applied to the placement of houses, but also in their construction; the placement of houses according to a specific plan indicates the existence of an authority, the inhabited areas being arranged according to a specific hierarchy.

In the period under discussion, that of developed Eneolithic (Chalcolitic), important transformations took place, especially the one referring to the increase of settlement density and of the number of dwelling houses; moreover, settlements appear and they have a central space, being spacious, some of them have a floor, being built on a girder platform covered in clay, some of them being sanctuaries. Afterwards, the large dimension sanctuary appeared, having a monumental architecture (the Cucuteni culture).

We will record here the specificity of settlements and constructions of each culture from the developed Eneolithic on the territory of our country, in their evolution towards the next phase – that of the Bronze Age.

Keywords: Eneolithic, stockade, tell, sanctuary, payanda

Progresele din agricultură și păstorit ale Eneoliticului (Chalcoliticului) (cea mai mare parte a mil. al IV-lea/3 700¹/3 500² – înc. mil. al III-lea/2 500³ î.Hr.) culminaseră în perioada

¹ L. R., in Radu Florescu, Hadrian Daicoviciu, Lucian Roșu (coord.), *Dicționar enciclopedic de artă veche a României*, București, Ed. Științifică și Enciclopedică, 1980, p.237, s.v. *neolitic*

² Dinu C. Giurescu, *Istoria ilustrată a românilor*, București, Ed. Sport-Turism, 1981, p.24

³ L. R., in Radu Florescu et al., *op. cit.*, p.237, s.v. *neolitic*

anterioară – cea eneolitică timpurie⁴ – cu apariția unui tip de plug primitiv, cu brăzdar din corn sau din lemn, cu tracțiune animală, care marchează trecerea spre agricultura propriu-zisă. Acumulările de bunuri au dus treptat la înmulțirea luptelor intertribale, fapt pentru care stau mărturie apariția⁵ și apoi numărul sporit de așezări fortificate în întreg Eneoliticul.

În a doua perioadă eneolitică (Eneoliticul dezvoltat) (4 600/4 500 – 3 800/3 7000 î.Hr.)⁶, agricultura ajunge la un înalt grad de dezvoltare, precum și creșterea animalelor. Viața spirituală este axată în continuare pe cultul fertilității și fecundității, dar alături de idolul feminin apare și cel masculin și chiar cuplul divin. Inhumația rămâne ritul funerar dominant, dar se practica și incinerarea.

Eneoliticul dezvoltat este perioada în care activitatea creativă a omului atinge apogeul.

Ariile teritoriale ale culturilor se largesc acum, se diferențiază, iar culturile sunt mai evaluate, apărute fiind pe baza fondului anterior. Două mari categorii de disting: culturile cu ceramică pictată cu grafit (Gumelnița, Sălcuța) și culturile cu ceramică pictată cu diferite culori (Petrești, Cucuteni). **Gumelnița** – după stațiunea de pe un deal cu același nume de lângă Oltenița (jud. Ilfov) – este o cultură răspândită în Muntenia, nord-estul Olteniei, Dobrogea, sudul Moldovei, Republica Moldova, Ucraina, estul Bulgariei; constituită pe fondul culturilor Boian și Hamangia, ea va contribui la formarea aspectului Stoicani-Aldeni. **Sălcuța**, denumită după o localitate din jud. Dolj, cuprinde Oltenia, sud-estul Banatului, nord-vestul Bulgariei, nord-estul fostei Iugoslavii și este o cultură constituită pe fondul culturii Vinča târzii. **Cultura Petrești**, după localitatea de lângă Sebeș (jud. Alba), este răspândită în centrul și sud-vestul Transilvaniei, Banat; aspectul Turdaș și poate cultura Dimini din nordul Greciei (Thessalia)⁷ stau la baza formării culturii Petrești, care, la rândul ei, a avut un rol în geneza ceramicii pictate pre-cucuteniene și cucuteniene. Apărută în centrul și în vestul Moldovei, pe fondul culturilor Precucuteni,

⁴ Prima perioadă eneolitică, ce va fi urmată de perioada eneolitică dezvoltată.

⁵ Florin Marinescu, *Așezări fortificate neolitice din România*, în *Studii și comunicări*, 14, Sibiu, 1969, p.9

⁶ N. Ursulescu, M. Petrescu-Dîmbovița, D. Monah, Partea I *Preistoria*, Cap. II. *Neo-eneoliticul*, Mircea Petrescu-Dîmbovița, Alexandru Vulpe (coord.), *Istoria românilor*, vol.I, *Moștenirea timpurilor îndepărtate*, București, Academia Română, Ed. Enciclopedică, 2010, p.146

⁷ *Ibidem*, p.154

Gumelnița și Petrești, **Cucuteni**, de fapt, cultura Ariușd-Cucuteni-Tripolie, numită astfel după localități eponime, din jud. Covasna și din jud. Iași, la care se adaugă și un oraș din Ucraina, este răspândită în toată Moldova, sud-estul Poloniei, sud-estul și centrul Transilvaniei⁸, nord-estul Munteniei, precum și în afara granișelor țării noastre, până la Nipru. **Grupul Suplac** (după stațiunile de la Suplacu de Barcău, jud. Bihor), din nord-vestul Transilvaniei, apare pe fondul ceramicii pictate din Neoliticul dezvoltat. De menționat pentru ceramica pictată, dar cu deosebiri tehnice (pictură crudă) este și **complexul Sălcuța IV-Băile Herculane-Cheile Turzii-Hunyadihalom** (în Oltenia, Banat, Crișana, Transilvania), apărut ca o sinteză între triburile grupului cultural Cernavoda I, Bodrogkeresztúr și cu influențe ale Bronzului timpuriu dinspre sud⁹ (din Sălcuța IV va deriva cultura Coțofeni din Bronzul timpuriu). Tuturor acestora li se adaugă culturile cu ceramică nepictată, cu elemente de origine est-central europeană și nord-pontică. **Românești-Tiszapolgár**, numită după descoperirile din Peștera Românești, com. Tomești (jud. Timiș) și după o localitate din Ungaria, este răspândită în centrul și în sud-vestul României, estul Ungariei, Ucraina, sud-estul Slovaciei. S-a constituit pe fondul anterior al culturii Tisa, precum și al grupurilor Iclod și Suplac. **Gornești-Bodrogkeresztúr** – după localitatea Gornești (jud. Mureș) și un sat în Ungaria – aparține interiorului Transilvaniei și este constituită pe fondul culturii Românești-Tiszapolgár. **Cernavoda I** – după așezările de pe Dealul Sofia, orașul Cernavodă – este răspândită în Dobrogea, sudul Olteniei, nord-estul Munteniei, sudul Moldovei, nord-estul Bulgariei; **Decea Mureșului** – numită după localitatea cu același nume (jud. Alba) – ocupă centrul Transilvaniei. Ambele aceste ultime două culturi au luat naștere pe baza unui aflux de populație de origine răsăriteană, același ca și în cazul culturii Cucuteni.

Înconjurate cu șanțuri de apărare, valuri de pământ și palisade, amplasate în zone fertile, în toată perioada eneolitică așezările nu mai sunt deschise, ca în Neoliticul propriu-zis. O adevărată știință a organizării teritoriale era aplicată în dispunerea caselor, dar și în construcția lor. Se răspândesc treptat casele mari, cu o suprafață de până la 250mp, cu prispă, înălțate pe

⁸ Dinu C. Giurescu, *op. cit.*, p.24

⁹ N. Ursulescu et al., in Mircea Petrescu-Dîmbovița, Alexandru Vulpe (coord.), *op. cit.*, p.158

platforme cu sistem de armătură (lipitură de lut pe jumătăți de trunchiuri de copac lustruite), cu încăperi cu funcții diferențiate¹⁰.

În întregul Eneolitic, dispunerea caselor după un plan anumit sugerează existența unei autorități, așezările fiind și ele ierarhizate, de altfel, fapt ce indică o organizare socială la nivel tribal (locuințele secundare sunt ridicate în jurul celor principale, ca la Trușești). Există axe longitudinale pe care sunt dispuse locuințele, dar se pot remarca și artere secundare, relativ perpendiculare pe axa principală¹¹. Pe teritoriul României nu se va adopta locuirea în comun a mai multor familii.

În perioada care ne interesează, cea eneolitică dezvoltată, crește densitatea așezărilor și numărul de locuințe din acestea. Sporul demografic datorat dezvoltării economico-sociale a dus la conflicte (fortificațiile se amplifică tot mai mult și prin valuri de pământ) și la necesitatea unei autorități (dovadă fiind dispunerea locuințelor după un plan). Descoperim, de asemenea, și așezări cu rol central, cu locuințe spațioase, chiar cu etaj, construite pe platforme de bârne acoperite cu lut (unele dintre acestea sunt sanctuare).

Așezări pe terasele râurilor și întărite cu șanțuri de apărare caracterizează **cultura Gumelnița**. Cele de la câmpie atestă o locuire îndelungată, structura de tip tell fiind mărturie (Boian, Glina, Hârșova, Tangâru, Vidra, Căscioarele, Gumelnița); cele subcarpatice au modificat relieful în formă de *măgură*, zonele fiind colonizate prin roire, dar așezările nu fuseseră de mare intensitate sau durată. Cele două tell-uri de la Teiu (cultura Gumelnița) aveau același sistem de apărare: șanț foarte puțin adânc (1m) (probabil din cauza apei freatică) și 6-7m lățime (cu pod care se putea ridica parțial), precum și un val cu palisadă¹².

În așezarea de la Căscioarele, dintre cele 16 locuințe din stratul superior, două aveau platformă, dar numai din lut, fără substrucție de lemnărie¹³. Nu s-a identificat o ordonanță specifică, dar tehnica construcției era asemănătoare cu cea a caselor cucuteniene. Se pare că apar casele de tip megaron, cu pridvor și cu platformă rectangulară din lemne despicate și lustruite

¹⁰ Ion Miclea, Radu Florescu, *Preistoria Daciei*, București, Ed. Meridiane, 1980, p.28

¹¹ R. F., in Radu Florescu et al., *op. cit.*, p.351, s.v. *urbanism*

¹² Florin Marinescu, *op. cit.*, p.23-24

¹³ Vladimir Dumitrescu, *Cu privire la platformele de lut ars ale locuințelor unor culturi eneolitice*, in *Acta Musei Napocensis*, V, Cluj, 1968, p.389

(Petru Rareș, jud. Giurgiu), acoperiș în două ape, chiar cu fronton ornamental (influență egeo-anatoliană).

Tot de tip tell sunt și așezările **culturii Sălcuța**, situate pe pintenii teraselor râurilor¹⁴. Așezarea eponimă era apărată printr-un sistem alcătuit din două șanțuri aflate la 4,5m distanță unul de celălalt, nu foarte adânci (2,5 și 2m lărgime și 1,4m adâncime) și de un val de 9,25m lățime la bază.

La Verbicioara, așezarea de pe un bot de deal era apărată și printr-un puternic șanț de 14m lățime și 2m adâncime. Val de pământ nu s-a descoperit¹⁵. Locuințele acestei culturi sunt și bordeie și colibe și locuințe rectangulare de suprafață, cu una-două încăperi¹⁶, cu platformă¹⁷, cu pereți din paiantă pe schelet de pari¹⁸.

Unele așezări au suprafețe foarte mari în Eneoliticul dezvoltat, cum sunt cele de la Pianu de Jos, Mihaiț, Păuca, Daia Română, Ocna Sibiului, Ghirbom – din **cultura Petrești**¹⁹. Sunt aglomerații de mari dimensiuni, situate pe terase joase, extinzându-se treptat în forma unor așezări deschise, cu o locuire relativ dispersată, datorită procesului de roire a așezărilor (apare tipul de așezări *în pereche*, la câțiva km distanță una de cealaltă). Lipsesc descoperiri în legătură cu existența șanțurilor sau a oricăror sisteme de apărare²⁰. Locuințele evoluează de la cele de tip bordei, la cele de suprafață, din pari și nuiele împletite (leasă) lipite cu chirpici ori din bârne îmbinate *în cheotori*, și cu acoperiș în două ape, din paie sau din stuf. Se vor generaliza apoi casele cu platformă din lut ars²¹ și bârne ori lespezi sau pietre mai mari; chiar case suspendate pe piloți (ca fundație), la oarecare distanță de sol, au fost găsite²².

Așezările **culturii Cucuteni**, în continuă dezvoltare și cu o sistematizare care indică trăsături protourbane, au fost tot mai mari ca număr²³ și ca suprafață²⁴, dispuse fiind inițial în jurul

¹⁴ Ion Miclea, Radu Florescu, *op. cit.*, p.87

¹⁵ Florin Marinescu, *op. cit.*, p.17-18

¹⁶ N. Ursulescu et al., in Mircea Petrescu-Dîmbovița, Alexandru Vulpe (coord.), *op. cit.*, p.153

¹⁷ Ion Miclea, Radu Florescu, *op. cit.*, p.87

¹⁸ L. R. in Radu Florescu et al., *op. cit.*, p.302, s.v. *Sălcuța*

¹⁹ N. Ursulescu et al., in Mircea Petrescu-Dîmbovița, Alexandru Vulpe (coord.), *op. cit.*, p.154

²⁰ Iuliu Paul, *Cultura Petrești*, București, Ed. Museion, 1992, p.17-21

²¹ Pentru mai multe detalii, *Ibidem*, p.22 și urm.

²² Ion Miclea, Radu Florescu, *op. cit.*, p.89; Iuliu Paul, *op. cit.*, p.31

²³ Dan Monah, *Cîteva observații asupra cauzelor și efectelor exploziei demografice cucuteniene*, in *Carpica*, XIV, 1982, Bacău, p.33

unei locuințe centrale mai impunătoare. Erau de tip *cetățuie*: se găseau pe promontorii înalte și erau apărate natural, precum și cu șanțuri (uneori cu valuri și palisade), cu profil în formă de pânză²⁵, șanțuri care se lărgeau la nevoie²⁶. Preluând de la precucutenieni obiceiul fortificării artificiale a așezărilor, cucutenienii au dezvoltat sistemele defensive o dată cu evoluția forțelor de producție în această nouă perioadă eneolitică, dar mai ales datorită înmulțirii mâinii de lucru. Așezările fazei A erau amplasate pe înălțimi, promontorii de terasă, apărate natural pe 3 laturi, a patra primind fortificațiile²⁷. Așezările fazei A-B diferă în ceea ce privește amplasarea: în locuri larg deschise – de unde reiese că așezările (cea de la Traian este un exemplu)²⁸ erau apărate cu șanțuri cu alt traseu. Aici, la Traian, șanțul descria un mare arc de cerc pe laturile de nord-vest, nord și est ale așezării²⁹. Iar așezările fazei B ocupau, unele, poziții deschise, pe terase inferioare sau pe fundul văilor³⁰, despre care nu se știe dacă aveau fortificații, dar cele amplasate în zone dominante erau întărite. Secătuirea solurilor ca urmare a locuirii îndelungate a dus la o instabilitate a așezărilor, care sunt de scurtă durată, locuințele sunt mai mici (30-40mp), explozia demografică și necesitatea unor noi terenuri ducând la o adevărată criză, rezolvată prin roirea comunităților cucuteniene³¹.

La Cetățuia (jud. Iași), așezarea avea două șanțuri (interior și exterior), construite în platforma de piatră, în partea de vest a așezării, în zona accesibilă. Valul de piatră al șanțului interior, cel mai mic (cu o adâncime de 2m), era amplasat spre așezare, valul șanțului exterior (cu o adâncime de 3m) era spre șanțul mic, de care îl despărțea o distanță de 5,5-8m³². Cele 30 de case găsite³³ aveau plan dreptunghiular, una-două încăperi, dimensiuni mici și mijlocii: 4-5x8-9m și pereți scunzi, sub 2m³⁴ (aceștia, pereții, fiind construiți din nuiete împletite și lutuite), podele din grinzi lutuite, așezate în curmeziș, acoperiș în două ape, susținut pe furci din lemn³⁵. Podelele au

²⁴ Ion Miclea, Radu Florescu, *op. cit.*, p.77

²⁵ Adrian C. Florescu, *Observații asupra sistemului de fortificare al așezărilor cucuteniene din Moldova*, in *Arheologia Moldovei*, IV, București, 1966, p.224

²⁶ Paul MacKendrick, *Pietrele dacilor vorbesc*, București, Ed. Științifică și Enciclopedică, 1978, p.15

²⁷ Adrian C. Florescu, *op. cit.*, p.224

²⁸ *Ibidem*, p.29

²⁹ *Ibidem*, p.30

³⁰ *Ibidem*

³¹ Ștefan Cucos, *Câteva considerații cu privire la sfârșitul culturii Cucuteni*, in *Carpica*, XVII, Bacău, 1985, p.35

³² M. Petrescu-Dîmbovița, *Cucuteni*, București, Ed. Meridiane, 1966, p.31

³³ Paul MacKendrick, *op. cit.*, 1978, p.15

³⁴ M. Petrescu-Dîmbovița, *op. cit.*, p.21

³⁵ N. Ursulescu et al., in Mircea Petrescu-Dîmbovița, Alexandru Vulpe (coord.), *op. cit.*, p.157

fost construite și din piatră (Cucuteni – Cetățuia, Ruginoasa)³⁶, așezarea de la Cetățuia fiind amplasată pe o platformă din piatră³⁷. Cetățuia este cea mai importantă așezare din întreg Neoliticul din Moldova, o platformă cu dimensiuni de 110x80m, extinsă și mai mult în ultima fază a culturii pe pantele platoului Laiului, dincolo de șanțul exterior³⁸.

O așezare joasă a fost descoperită pe un promontoriu din apropiere: Dâmbul Morii (200 x 40-80m), tot cu șanț de apărare (de 2,60m adâncime). Cele 8 locuințe descoperite, cu podele din lut ars, aplicat pe o platformă din lemne, erau de dimensiuni mijlocii sau mari (60–130mp), acestea din urmă cu mai multe încăperi³⁹. Acest tip de platforme (întâlnit pe o arie foarte extinsă: și în cultura Petrești, dar și la case din așezarea gumelnițeană de la Căscioarele, precum și pe teritoriul fostei Iugoslavii) a fost studiat și dezbătut de cercetători, care au ajuns la un consens în ceea ce privește arderea intenționată a stratului de lut care acoperea podeaua din bârne de lemne despicate (după care au fost ridicați pereții, se pare: acesta – stratul de lut ars – nu a rezultat din incendieri ulterioare ale caselor)⁴⁰.

Așezarea de la Trușești (jud Botoșani), aparținând fazei A⁴¹, este plasată pe un pinten de deal (înălțimea *Țugueta*)⁴². Era apărată de un șanț de 2m adâncime și 2,4-4m lățime, fără val, avea 98 de locuințe în rânduri paralele și grupate în jurul unei curți centrale.

Așezarea de pe Holm de la Hăbășești (jud. Iași) (122x129m)⁴³ avea 44 de case (așadar, probabil o populație de 300-350 de oameni)⁴⁴. Ne este relevant, pentru prima dată, planul unui sat neolitic pe teritoriul României: două cercuri imperfecte, alăturate. Locuințele aveau podele din lut ars, frământat cu paie și netezit (stratul având o grosime de peste 10cm), așezat pe lemne groase secționare și dispuse cu partea convexă în sus⁴⁵, pereți din nuiiele, cu stâlpi de susținere, acoperiș în două ape. Dimensiunile locuințelor erau de 15x10m – 7x4m, și aveau două sau mai multe

³⁶ *Ibidem*

³⁷ M. Petrescu-Dîmbovița, *op. cit.*, p.21

³⁸ Pentru detalii, *Ibidem*, p.13-18

³⁹ *Ibidem*, p.33-35

⁴⁰ Pentru amănunte, vezi Vladimir Dumitrescu, *Cu privire la platformele...*, p.389 și urm.

⁴¹ Adrian C. Florescu, *op. cit.*, p.225

⁴² *Ibidem*

⁴³ Paul MacKendrick, *op. cit.*, 1978, p.17

⁴⁴ Vladimir Dumitrescu, *Hăbășești. Situl neolitic de pe Holm*, București, Ed. Meridiane, 1967, p.23

⁴⁵ *Ibidem*, p.15

încăperi⁴⁶. Două case mari, amplasate pe axul longitudinal al așezării, grupează în jurul lor locuințe mai mici (ceea ce presupune existența unei ierarhizări), spațiul liber din preajmă servind probabil ca loc de adunare (în timp ce casele mici erau apropiate între ele chiar la 2-3m)⁴⁷. Două șanțuri, situate la 10-20m unul de celălalt, apărau așezarea în partea de vest (celelalte 3 părți fiind apărate natural, de pante înclinate)⁴⁸: șanțul exterior, incomplet (nu ajungea cu capetele în râpă), avea 121m lungime și 2,25-3,55m adâncime, cel interior, mai lung, de 123m, avea doar 1,5-2,75m adâncime și se bifurca la capătul nordic⁴⁹. Este posibil să fi existat câte o palisadă din stâlpi de lemn în spatele fiecărui șanț sau pe creasta eventualelor valuri din spatele șanțurilor (care, de altfel, nu s-au găsit)⁵⁰.

La așezarea de la Ariușd se constată înmulțirea decorației fațadelor caselor, în care se folosește incizarea și culoarea. Au fost găsite fragmente de tencuială din lut, decorate cu spirale adâncite, simetrice față de axa compozițională⁵¹ – ale unui fronton triunghiular aplicat pe perete probabil la intrarea unei locuințe (dar putea decora și un altar din interior, doar că acesta ar fi trebuit să fie prea mare)⁵².

La Malnaș Băi, două locuințe (cercetate) cu platformă de lut ars, situate una deasupra celeilalte, oferă date despre tehnica de construcție: prin fixarea stâlpilor în gropi de plantare adânci (nu prin simpla batere), amenajarea locului prin depunerea unui strat de lut de nivelare, după care a urmat construirea platformei și apoi (sau poate s-a întâmplat înainte?) ridicarea pereților (a rețelei de pari și nuietele împletite, lipită cu pomosteală), acoperișul fiind în două ape⁵³.

În **faza Tiszapolgár (Românești)** a culturii Tisa, locuirea este din nou puțin consistentă, cu așezări mici și de scurtă durată (fără fortificații)⁵⁴.

⁴⁶ *Ibidem*, p.16-17

⁴⁷ *Ibidem*, p.19

⁴⁸ Adrian C. Florescu, *op. cit.*, p.227

⁴⁹ Vladimir Dumitrescu, *Hăbășești*, p.23

⁵⁰ *Ibidem*, p.25

⁵¹ Ion Miclea, Radu Florescu, *op. cit.*, p.77

⁵² Vladimir Dumitrescu, *Arta preistorică în România*, vol.I, București, Ed. Meridiane, 1974, p.473

⁵³ Pentru detalii, vezi Attila László, *Date noi privind tehnica de construcție a locuințelor neolitice*, in *Arheologia Moldovei*, XII, Iași, 1988, p.23-31

⁵⁴ Florin Marinescu, *op. cit.*, p.26

În faza **Gornești-Bodrogkeresztúr**, așezările (și cimitirele – cu morminte de înhumație, și în faza precedentă) sunt mici și sărace⁵⁵.

Cultura Cernavodă I avea așezări pe tell-urile așezărilor gumelnițene; erau aglomerări restrânse, fortificate natural, situate pe pineni de terase sau tell-uri, mai rar cu val și șanț de apărare⁵⁶; colibe erau grupate adunat, ușor adâncite, din materiale ușoare, dar durata locuirii a fost mare, măturie stând necropolele întinse și cu numeroase morminte⁵⁷.

În ceea ce privește construcțiile religioase, în afara celor două gropi de cult de la Cașoț (Poiana cu Pisc, jud. Sibiu), a fost descoperit un complex de cult la Pianu de Jos – Podei (jud. Alba), aparținând unei prime variante: în aer liber. În el, s-au găsit o vatră de foc, o râșniță și vase, care, împreună cu resturile de chirpici, constituie dovezi ale existenței aici a unei construcții cu rol cultic, eventual o masă din lemn, un *altar* pentru practici magico-religioase⁵⁸. Alt complex, similar, a fost găsit la Ghirbom (jud. Alba)⁵⁹, o a doua variantă de sanctuar tipică pentru cultura Petrești: amplasat într-o construcție⁶⁰. Morminte de înhumație au fost găsite în cadrul culturii Petrești, dar nu cimitire⁶¹.

Din cultura Cucuteni nu s-au găsit necropole, dar înmormântări ritualice s-au descoperit (Traian, Ghelăiești⁶²); de altfel, s-au găsit și sanctuare. La Mărgineni, sanctuarul consta dintr-un cuptor cu două camere, într-o locuință fără platformă, unde s-a găsit un cap antropomorf din lut ars, cu creștetul albiat. Reflectă cultul vetrei și al cuptorului. La Scânteia, locuința avea ca inventar 75 de idoli antropomorfi, 30 de idoli zoomorfi, 7 protome, 1 fragment de vas antropomorf, 1 ac din cupru, fragmente de mese-altar, 1 fragment dintr-o calotă craniană. Cultul fertilității și fecundității reflectat aici este regăsit și în sanctuarul de la Dumești (jud. Vaslui) (cu 6 statuete feminine și 6 masculine). Alte sanctuare – de la Berești (jud. Galați) și de la Ariușd – aveau decor în formă de spirală în relief, pictată în tablă de șah, cu roșu și alb, pe unul dintre pereți (Berești) sau două spirale înfășurate, față în față, unite în partea de jos, pe peretele unei

⁵⁵ Ion Miclea, Radu Florescu, *op. cit.*, p.63

⁵⁶ R. F. și L. R. in Radu Florescu et al., *op. cit.*, p.97, s.v. *Cernavoda*

⁵⁷ Ion Miclea, Radu Florescu, *op. cit.*, p.93

⁵⁸ Iuliu Paul, *op. cit.*, p.103-106

⁵⁹ *Ibidem*, p.107

⁶⁰ N. Ursulescu et al., in Mircea Petrescu-Dîmbovița, Alexandru Vulpe (coord.), *op. cit.*, p.178

⁶¹ Iuliu Paul, *op. cit.*, p.115

⁶² Ion Miclea, Radu Florescu, *op. cit.*, p.78

construcții de tip sanctuar (Ariușd). Și o locuință de la Trușești (cu două încăperi) era tot un sanctuar casnic (un vas mare de tip *pithos*, decorat cu 5 siluete îngemănate, a fost găsit alături de alte fragmente de vase cultice)⁶³. Și locuința de 12,5x5,2m de la Târpești, cu pereți pictați cu alb, avea în interior o vatră cu o masă cu suprafață concavă, precum și artefacte s-au descoperit aici, printre care 34 de statuete antropomorfe, scăunele și o măsuță de cult. Mai exista un tip de sanctuar, cel cu arhitectură monumentală: doar la Trușești a fost descoperit până acum. Altarul de la Trușești (1x1m) are două divinități stilizate la partea superioară a altarului: două capete alveolate în formă de cupă (probabil pentru arderea mirodeniilor)⁶⁴: cuplul divin⁶⁵. Sunt construcții realizate pe platformă din lemn și din lut, cu două încăperi sau cu una, concentrate într-o piațetă din zona centrală a așezării, inventarele enumeră mese de cult și altare. Apar și piese cu caracter monumental (idoli, statuete masive) sau vase, unelte. De asemenea, cultul Marii Zeițe, precum și cel al fertilității și fecundității sunt ilustrate aici. Construcții interpretate ca sanctuare au fost găsite și la Ghelăiești și la Buznea, Târgu Frumos⁶⁶ – cu grupări de câte 4 statuete dispuse cardinal, cu recipiente, vetre sau altare, vase folosite în practici ritualice; chiar machete de sanctuare deschise și statuete sfărâmate au fost găsite. Un sanctuar în aer liber a fost descoperit la Poduri – Dealul Ghindaru, cu o vatră, un pavaj și 4 cranii de bovidee așezate în cruce⁶⁷.

Ritul incinerăției, răspândit în Eneoliticul dezvoltat, va apărea în cadrul mormintelor așezărilor grupului Suplac. Tiszapolgár folosea și inhumăția și incinerăția. Iar în cultura Decea Mureșului, ritul funerar din mormintele cimitirului plan din așezarea Decea Mureșului (jud. Alba), cu ocru roșu presărat în morminte, atestă prezența unor triburi nord-pontice⁶⁸.

Am văzut astfel cum, în perioada Eneoliticului dezvoltat, în care ariile teritoriale ale culturilor se largesc, se diferențiază, iar culturile sunt mai evolute –, dezvoltarea așezărilor și a

⁶³ Cornelia-Magda Mantu Lazarovici, *Sanctuarele Precucuteni-Cucuteni*, in *Arheologia Moldovei*, XXV, București, 2004, p.50

⁶⁴ Vladimir Dumitrescu, *Arta preistorică...*, p.473

⁶⁵ Nicolae Ursulescu, *Civilizația cucuteniană: credințe religioase sau sistem religios?*, in *Zargidava X*, Bacău, 2011, p.204

⁶⁶ *Ibidem*, p.208-209

⁶⁷ Pentru amănunte, vezi Cornelia-Magda Mantu Lazarovici, *op. cit.*, p.47-67

⁶⁸ N. Ursulescu et al., in Mircea Petrescu-Dîmbovița, Alexandru Vulpe (coord.), *op. cit.*, p.161

construcțiilor a continuat. Parcursul a fost spre un spor demografic datorat progresului economic-social, ce a dus la conflicte (fortificațiile se vor amplifica tot mai mult și prin valuri de pământ), spre necesitatea unei autorități (dispunerea locuințelor după un plan), spre o creștere a densității așezărilor și a numărul de locuințe din acestea; urmând să existe și așezări cu rol central, cu locuințe spațioase, chiar cu etaj, construite pe platforme de bârne acoperite cu lut, unele dintre acestea fiind sanctuare. De altfel, în ceea ce privește construcțiile religioase, a apărut sanctuarul de mari dimensiuni, cu arhitectură monumentală (cultura Cucuteni). Toate acestea în condițiile în care viața spirituală va fi axată în continuare pe cultul fertilității și fecundității, dar alături de idolul feminin apare și cel masculin și chiar cuplul divin.

BIBLIOGRAPHY:

1. Dumitrescu, Vladimir, *Arta preistorică în România*, vol.I, București, Ed. Meridiane, 1974
2. Dumitrescu, Vladimir, *Hăbășești. Situl neolitic de pe Holm*, București, Ed. Meridiane, 1967
3. Florescu, Radu, Daicoviciu, Hadrian, Roșu, Lucian (coord.), *Dicționar enciclopedic de artă veche a României*, București, Ed. Științifică și Enciclopedică, 1980
4. Giurescu, Dinu C., *Istoria ilustrată a românilor*, București, Ed. Sport-Turism, 1981
5. MacKendrick, Paul, *Pietrele dacilor vorbesc*, București, Ed. Științifică și Enciclopedică, 1978
6. Miclea, Ion, Florescu, Radu, *Preistoria Daciei*, București, Ed. Meridiane, 1980
7. Paul, Iuliu, *Cultura Petrești*, București, Ed. Museion, 1992
8. Petrescu-Dîmbovița, M., *Cucuteni*, București, Ed. Meridiane, 1966
9. Petrescu-Dîmbovița, Mircea, Vulpe, Alexandru (coord.), *Istoria românilor*, vol.I, *Moștenirea timpurilor îndepărtate*, București, Academia Română, Ed. Enciclopedică, 2010
10. Cucos, Ștefan, *Câteva considerații cu privire la sfârșitul culturii Cucuteni*, in *Carpica*, XVII, Bacău, 1985, p.33-40
11. Dumitrescu, Vladimir, *Cu privire la platformele de lut ars ale locuințelor unor culturi eneolitice*, in *Acta Musei Napocensis*, V, Cluj, 1968, p.389-396

12. Florescu, Adrian C., *Observații asupra sistemului de fortificare al așezărilor cucuteniene din Moldova*, in *Arheologia Moldovei*, IV, București, 1966, p.223-237
13. László, Attila, *Date noi privind tehnica de construcție a locuințelor neolitice*, in *Arheologia Moldovei*, XII, Iași, 1988, p.23-31
14. Mantu Lazarovici, Cornelia-Magda, *Sanctuarele Precucuteni-Cucuteni*, in *Arheologia Moldovei*, XXV, București, 2004, p.47-67
15. Marinescu, Florin, *Așezări fortificate neolitice din România*, in *Studii și comunicări*, 14, Sibiu, 1969, p.7-30
16. Monah, Dan, *Cîteva observații asupra cauzelor și efectelor exploziei demografice cucuteniene*, in *Carpica*, XIV, 1982, Bacău, p.33-38
17. Ursulescu, Nicolae, *Civilizația cucuteniană: credințe religioase sau sistem religios?*, in *Zargidava X*, Bacău, 2011, p.197-221